

Література:

1. Аргатюк С. С. Авангард. Товариство з обмеженою відповідальністю. Одеса : Астропринт, 2008. 246 с.
2. Аргатюк С. С., Хрустовський С. Г. Я люблю Авангард. Одеса, 2016 р. 123 с.
3. Дідух С. Центр Безпеки громадян відкрито. «Сучасний Авангард». 2019. Вип. 7. С. 1.
4. Дідух С. Авангардівська ОТГ визнана однією з кращих в національному рейтингу. «Сучасний Авангард». 2019. Вип. 3. С. 1.
5. Авангардівська селищна рада Одеського району Одеської області : веб-сайт. URL: <https://avangard.od.gov.ua> (дата звернення 27.09.2024).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-490-0-7>

**THE DEVELOPMENT OF OPPOSITIONAL UKRAINIAN
LITERATURE DURING THE AGGRAVATION OF THE CRISIS
OF THE SOVIET SYSTEM (1960S – 1980S)**

**РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ОПОЗИЦІЙНОГО
СПРЯМУВАННЯ В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ
РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1960-ТІ – 1980-ТІ РР.)**

Yanovska K. O.

*2nd year master's student at the Faculty
of History, Political Science and
International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Яновська К. О.

*студентка II курсу магістратури
факультету історії, політології
і міжнародних відносин
Прикарпатського національного
університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Період другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. увійшов у історію України як епоха поступового наростання процесів брежневського «застою» та посилення тиску на український національний рух, мову та культуру. Умови розвитку національної літератури в цей період були досить непростими. Домінувала цілеспрямована насаджувала радянським режимом «єдиновірна» стилістика соціалістичного реалізму; література повинна була в першу чергу задовольняти ідеологічні потреби влади та поширювати панівні пропагандистські

наративи. У цих умовах опозиційним літераторам було досить складно творити дійсно національну українську літературу, адже загроза арештів та репресій була дуже серйозною [1, с. 148].

Комісія ЦК ВЛКСМ 12 квітня 1977 р., після ознайомлення з роботою республіканського видавництва «Молодь» подала висновки, згідно з якими, воно мало видавати більше російськомовних книг. Також, було озвучено зауваження щодо випуску статуту ВЛКСМ та іншого українською мовою. Активно пропагували ніби- то взаємозбагачення російської і української культур, що звісно не відповідало дійсності. Вище партійне керівництво активно просувало тезу російської культури як феномену духовного життя СРСР. Культури інших народів Радянського Союзу сприймалися лише як оздоблення під час організації та проведення різноманітних святкувань [1, с. 155].

У першій половині 1960-х рр. про себе заявили літератори-шістдесятники – Іван Драч, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Микола Вінграновський. Початковий період шістдесятництва можна вважати пошуком нової літературно-мистецької форми, протиставленої соціалістичному реалізму. У той період виділяється так званий Клуб Творчої Молоді (КТМ) – культурницький осередок шістдесятництва в Києві. Переломні моменти у діяльності КТМ завжди були пов'язані з художниками і літераторами. У березні 1962 року одне з чергових засідань була присутня група художників – А. Горська, Н. Зубченко, Л. Семікіна, В. Зарецький та ін. Саме вони підняли питання щодо активізації політичної роботи клубу. Після приєднання до клубу В. Симоненка у діяльності КТМ почав частішати громадянський аспект, Клуб потрохи перетворювався на національно-культурний осередок. Тоді ж суто творчі питання стали набувати соціального звучання [5, с. 10].

У цей час одним з найпоширеніших текстів самвидав став памфлет «З приводу процесу над Погружальським» авторства літературознавців Євгена Сверстюка та Івана Світличного. Текст було написано з нагоди фатальної події – пожежі в Київській центральній науковій бібліотеці 24 травня 1964 р., під час якої згоріла величезна кількість цінних книг. У памфлеті висловлювали сумніви щодо офіційної версії причини займання. Тоді офіційно заявили, нібито її підпалив емоційно нестабільний працівник бібліотеки. Натомість у памфлеті стверджувалося, що це лише акт приниження всього українського народу. «Виморивши голодом мільйони українців у 1933 р., – писали автори, – закатававши кращих представників нашої інтелігенції, душачи найменшу спробу мислити, із нас зробили покірних рабів... Не втішаймо себе вічною істиною про безсмертя народу – його життя залежить від нашої готовності постояти за себе» [2, с. 145].

Також творилася школа українського літературного перекладу. У русі українського національного спротиву 1960-х рр. можна також виділити постать Миколи Лукаша. Як правило, його не відносять до числа учасників дисидентського руху безпосередньо, і сам себе він дисидентом не вважав. Ще один з представників шістдесятництва, режисер Лесь Танюк висловлювався щодо Миколи Лукаша наступним чином: «Григорій Кочур і Микола Лукаш були ті перші шістдесятницькі євроінтегратори, які відкривали нам широкий світ європейської і – ширше – світової культури». Навіть радянська влада визнавала перекладацьку діяльність останнього опозиційною. Ситуація загострилася ще й тим, що Лукаш у 1973 р. висловився на підтримку дисидента Івана Дзюби, якого тоді було засуджено за працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?». У листі на адресу органів влади М. Лукаш висловив бажання відбути покарання замість Івана Дзюби: «...Прошу ласкаво дозволити мені відбути замість вищевказаного Дзюби І. М. визначене йому судом покарання...». Звісно, заяву проігнорували. Проти перекладача використали адміністративні репресії, заборонили публікувати [6, с. 92].

Повертаючись до постатей письменників, варто також згадати і реабілітованого у 1956 р. Бориса Антоненка-Давидовича. У 1957 році він з дружиною та сином повернувся до Києва, був відновлений у Спілці письменників України. Незабаром Борис Дмитрович присвячує один зі своїх публічних виступів ситуації щодо активної русифікації: «Противники української мови так зараз розперезалися, що вирішили навіть у Київській Музкомедії припинити ставити п'єси українською мовою... Таке ж саме становище і в Харківській опері... Дуже погано, що на сьогодні майже не випускається технічна література нашою рідною українською мовою. А коли який-небудь наполегливий автор уже ж таки зуміє домогтися, щоб його книжка була надрукована нашою мовою, то тираж такої книжки визначають малий, 500–1000 примірників не більше. Ніколи ніякий нарід не погодиться з тим, щоб його мова була поглинута іншою мовою. Це не приведе до дружби народів. Головне й основне завдання зараз полягає у тому, щоб широко запроваджувати нашу рідну українську мову в усі сфери життя, починаючи з дитячих ясел, через школи, училища, технікуми, інститути до виробництва» [1, с. 155].

У 1963 було опубліковано роман Б. Антоненка-Давидовича «За ширмою». Офіційна критика розгледіла у ньому «зраду життєвої правди» і «похмурість». А через 7 років, у 1970 р. була опублікована праця «Як ми говоримо». Це стало важливою подією в українському культурному житті. Б. Антоненко-Давидович жваво брав участь

у діяльності шістдесятників, виступаючи в ролі своєрідного наставника для молодих літераторів [6, с. 156].

У 1966 році Б. Антоненко-Давидович. підписав листа на адресу органів влади, в якому містився текст щодо тривоги з приводу характеру судових процесів проти української інтелігенції. Через 4 роки, у 1970 році письменник відмовився від участі в судовій розправі над дисидентом Валентином Морозом. За житлом Б. Антоненка-Давидовича у 1970-х рр. пильно стежило КДБ. У травні 1979-го року стався черговий обшук у справі літературознавця Юрія Бадзьо, у якого було конфісковано оповідання та спогади Бориса Дмитровича. Останній регулярно відвідував допити, а напередодні свого 80-річчя змушений був залишити Київ. Спілка письменників України на фоні цих подій не відзначала його ювілею [3, с. 15].

Попри все, українські письменники не припиняли роботу над історичною тематикою. Так, Гелій Снегірьов у 1975 році написав повість «Набої для розстрілу» про відомий процес сталінських часів так званої «Спілки визволення України» у 1930 р., яка вийшла за кордоном. Письменнику вдалося з певними складнощами переправити рукопис на Захід (аж до Парижа). Там В. Некрасов публікує повість у журналі «Континент». У передмові автор пише: «Візьми в руки книжку цю, брате мій, зарубіжний українцю, і знай: тут, на батьківщині твоїх предків, на рідній землі твоїй – дуже погано. Дуже». За Г. Снегірьовим починають стежити працівники радянських каральних органів. Проте він, незважаючи на це, їде до Москви, із клопотанням про конференцію для дисидента П. Григоренка для іноземних журналістів. Конференція таки відбулася, і на ній Г. Снегірьов публічно виголосив відкриті листи американському президенту Дж. Картеру та генеральному секретарю ЦК КПРС Л. Брежнєву. Навіть заявив про готовність відмовитися від радянського паспорта [4, с. 150–151].

У першій половині 1968 р. письменник Олесь Гончар представив загалу свій черговий роман – «Собор». У ньому О. Гончар оповідає про суть українських історичних традицій. Тоді ж письменника почали цькувати. Досить символічно, що у Дніпрі, де розгорталися події роману, проти нього розгорнули цілу кампанію. Перший секретар обкому О. Ватченко, певно упізнав себе в одному з героїв твору і на пленумі ЦК КПУ безапеляційно розкритикував твір. Назвавши його при цьому: «ідейно-порочним, шкідливим, пасквільним». Одразу ж почалося розслідування і пошук усіх "прихильників роману". Режисерів, учителів, журналістів, які публічно похвалили «Собор», виганяли з партії і позбавляли робочого місця. Зрештою, у 1971 році О. Гончара фактично прибрали з посади керівника Спілки письменників. Лише через 8 років був отриманий дозвіл на друк роману

у віршах – «Маруся Чурай» Ліни Костенко. Тиск на інтелігенцію посилювався з кожним днем. Ще у 1969-му році у газетах почали публікуватися пасквілі на творчу інтелігенцію. Їм інкримінували «аполітичність», «ідейну незрілість», «формалізм», «націоналізм», «відхід від партійної лінії», «ідеалізацію минулого», «смакування національної самотності» [1, с. 149].

Отже, варто зазначити віддати належне не тільки політичним дисидентам за їхній вклад у боротьбу, а й плеяді літераторів. Поколінню українських письменників 1960–1980-х рр. вдалося, незважаючи на протидію з боку режиму, продовжити тяглість національної літературної традиції. Утворилася школа літературного перекладу, що сприяло поширенню в суспільстві саме українського слова. У той же час тривала протидія тотальному зросійщенню народу. Українські шістдесятники намагалися входити у протиріччя із соцреалізмом, витворювати нові форми творчості та вкладати у них національний зміст. Опозиційна література стала однією з ключових форм культурницького протистояння із радянським режимом у часи загострення кризи пануючої системи.

Література:

1. Бажан О. Наростання опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950-х – 1960-х рр. *Український історичний журнал*. 2008. № 5. С. 147–159.
2. Бажан О, Данилюк Ю. Правда про «Справу Віктора Погружальського» або Хто і чому здійснив підпал Державної публічної бібліотеки АН УРСР. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bazhan_Oleh/Pravda_pro_Spravu_Viktora_Pohruzhalskoho_abo_Khto_i_chomu_zdiisnyv_pidpal_Derzhavnoi_publichnoi_bibl/
3. Історія української літератури ХХ століття. Т. 1. К. : Либідь, 1998. 464 с.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. К. : Либідь, 1995. 224 с.
5. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Т. 2. Київ : Академія, 2007. 624 с.
6. Савчин В. Микола Лукаш – подвижник українського художнього перекладу. Львів : Літопис, 2014. 374 с.